

## **Праблемы вывучэння беларускай фальклорнай і літаратурнай афарыстыкі ў кантэксце іншых моў і культур**

**Іваноў Яўген Яўгенавіч**

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова

(г. Магілёў, Рэспубліка Беларусь)

ivanov\_ee@m.msu.by

У артыкуле разглядаецца праблема вызначэння агульных з іншымі мовамі і ўнікальных уласцівасцей беларускіх фальклорных і літаратурных афарызмаў. Вызначаюцца задачы супастаўляльнага, лінгвакагнітыўнага, лінгвакультуралагічнага, лінгвааксіялагічнага даследавання беларускіх фальклорных і літаратурных афарызмаў у адносінах да іншых моў і лінгвакультур.

The article considers the problem of determining the common and unique properties of Belarusian folklore and literary aphorisms with other languages. The tasks of comparative, linguocognitive, linguoculturological, linguoaxiological research of Belarusian folklore and literary aphorisms in relation to other languages and linguocultures are determined.

Ключавыя словы: беларуская мова, афарызм, фальклор, літаратура, замежныя мовы, супастаўленне

Keywords: Belarusian language, aphorism, folklore, literature, foreign languages, comparison

Адным з актуальных напрамкаў у сучасным беларускім і замежным мовазнаўстве з'яўляецца шырокае, рознааспектнае і міждысцыплінарнае вывучэнне афарыстычных адзінак (фальклорных і літаратурных афарызмаў), у якіх найбольш ярка адлюстраваны ўнікальныя ўласцівасці нацыянальных моў (ідэяматыка і стылістыка), нацыянальных менталітэтаў (катэгарызацыя і канцэптуалізацыя свету), нацыянальных культур (культурныя коды і рэаліі), нацыянальных каштоўнасцей (сістэма звычаяў, норм і правіл жыцця).

Нацыянальным набыткам і гордасцю нацый з'яўляюцца тэзаўрусы фальклорных афарызмаў (прыказак) і літаратурных афарызмаў (выслоўяў), да якіх звяртаюцца кожны раз, калі трэба сцісла і дакладна вызначыць сутнасць нейкай з'явы, ацаніць асобны факт, абгрунтаваць пэўны погляд з пазіцыі носьбітаў той ці іншай мовы, прадстаўнікоў той ці іншай этнакультуры або цэлай нацыі. Такія рупліва складзеныя і навукова абгрунтаваныя тэзаўрусы (слоўнікі і энцыклапедычныя даведнікі) афарызмаў ёсць ва ўсіх народаў, якія паважаюць сваю нацыянальную, дзяржаўную, моўную, культурную, духоўную і інтэлектуальную незалежнасць і ідэнтычнасць. Такія тэзаўрусы лічаць за вялікі гонар складаць знаўцы лінгвісты і філолагі, вядомыя далёка за межамі сваіх краін, напрыклад, на рускай мове [8; 12] або на англійскай мове [16; 20]. Афарызмам у розных мовах прысвечана шмат навуковых прац як у межах асобных навуковых дысцыплін (мовазнаўства, літаратуразнаўства, фалькларыстыкі, філасофіі, гісторыі), так і міждысцыплінарнага характару [3; 5; 6; 7; 17; 18; 19].

У межах беларусістыкі ў галіне навуковага збірання і вывучэння афарызмаў зроблена не так многа. Так, існуе некалькі невялічкіх зборнікаў літаратурных афарызмаў, у якіх адлюстравана толькі малая частка вельмі багатай беларускай літаратурнай (мастацкай і публіцыстычнай) афарыстыкі [1; 10; 11]. Дагэтуль няма тэзаўруса беларускіх фальклорных афарызмаў (толькі прыкладна трэцяя частка беларускіх прыказак змешчана ў самым вялікім парэміялагічным зборніку, дзе адлюстравана каля

12 000 адзінак [15]). Беларускія літаратурныя і фальклорныя афарызмы вывучаны яшчэ недастаткова. Існуе толькі адна манаграфія агульнага характару [4], таксама некалькі работ, прысвечаных асобным прыватным пытанням вывучэння фальклорных афарызмаў – прыказак [2; 9].

Беларускі фальклорны і літаратурны афарызм амаль не даследаваны ў аспекце кагнітыўнай лінгвістыкі, лінгвакультуралогіі, лінгвааксіялогіі, а таксама міжмоўнага параўнання на фоне іншых моў і культур. Існуе толькі адна работа, прысвечаная лінгвакультуралагічнаму апісанню беларускіх фальклорных афарызмаў на фоне іншых моў [14] і адна работа, у якой разглядаюцца беларускія фальклорныя афарызмы ў аксіялагічным плане [13].

Беларускія фальклорныя і літаратурныя афарызмы або адсутнічаюць, або вельмі мала і, дарэчы, часта недакладна прадстаўлены ў найбольш аўтарытэтных шматмоўных і/або полілінгвакультурных даведніках афарызмаў розных народаў. Гэта вядзе да неапраўданага прыніжэння, а нярэдка і ўвогуле да адмаўлення беларусам у праве на наяўнасць самабытнай нацыянальнай думкі, гістарычна абумоўленага самастойнага выбару свайго дзяржаўнага, культурнага і грамадскага шляху, нарэшце сваёй нацыянальнай, дзяржаўнай, моўнай, культурнай, духоўнай і інтэлектуальнай ідэнтычнасці і незалежнасці.

Адсутнасць міжмоўнага супастаўляльнага і тыпалагічнага вывучэння беларускіх фальклорных і літаратурных афарызмаў, а таксама іх лінгвакагнітыўнага, лінгвакультуралагічнага і лінгвааксіялагічнага аналізу на шырокім моўным фоне прыводзіць, з аднаго боку, да неапраўданага колькаснага і якаснага перабольшвання ўласна нацыянальных кампанента (у склад спецыфічных, унікальных адзінак залічваюцца тыя, якія сустракаюцца і ў іншых мовах або ўвогуле з'яўляюцца ўніверсаліямі), а з другога – да немагчымасці аб'ектыўна ацаніць і эфектыўна выкарыстоўваць у навуковых мэтах, а таксама і ў сферах адукацыі, культуры, інфармацыі, ідэялогіі такія фальклорныя і літаратурныя афарызмы, у якіх адлюстраваны сапраўды ўнікальныя, уласцівыя толькі беларускаму народу (што не сустракаюцца ў іншых народаў) асаблівасці светаўспрымання і светапогляду, культурна і каштоўнасна дэтэрмінаваных адносін да рэчаіснасці, нацыянальна дыферэнцаванай карціны свету.

Гэта вядзе да таго, што ў афіцыйным палітычным дыскурсе, у сродках масавай інфармацыі, у адукацыйным і выхаваўчым працэсе пры неабходнасці сцісла і дакладна вызначыць сутнасць нейкай з'явы, ацаніць асобны факт, абгрунтаваць пэўны погляд з пазіцый беларускай

дзяржавы і беларускага грамадства пачынаюць выкарыстоўвацца афарыстычныя адзінкі, у якіх адлюстраваны не ўласна беларускі, а чужы светапогляд, чужая культура, чужыя каштоўнасці (носьбітаў іншай мовы, прадстаўнікоў іншай этнакультуры, іншых норм і правіл грамадскага жыцця). А гэта ўжо прамая ці ўскосная пагроза нацыянальна-культурнай бяспецы беларускай дзяржаўнасці.

У гэтай сувязі для беларускага мовазнаўства вельмі важным з'яўляецца ўстанавіць і апісаць універсальныя і спецыфічныя ўласна моўныя, лінгвакагнітыўныя, лінгвакультурныя, лінгвааксіялагічныя характарыстыкі адзінак нацыянальнага корпуса беларускіх фальклорных і літаратурных афарызмаў у межах іх сінхранічнага (тыпалагічнага і кантрастыўнага) і дыяхранічнага (гістарычна-этымалагічнага) міжмоўнага параўнання з адзінкамі нацыянальных корпусаў фальклорных і літаратурных афарызмаў розных моў (рускай і іншых славянскіх, а таксама асобных германскіх, раманскіх, балтыйскіх, фіна-ўгорскіх, цюркскіх), на падставе чаго вызначыць унікальныя афарыстычныя адзінкі беларускай мовы, у якіх адлюстраваны комплекс гістарычна, традыцыйна, сацыякультурна і духоўна дэтэрмінаваных катэгорый ментальнасці беларускага народа. Пастаўленая мэта вымагае вырашэння цэлага шэрага рознабачовых складаных задач:

1) распрацаваць тэарэтычнае абгрунтаванне, прынцыпы, метады і прыёмы міжмоўнага сінхранічнага (тыпалагічнага і кантрастыўнага) і дыяхранічнага (гістарычна-этымалагічнага) параўнання адзінак нацыянальнага корпуса беларускіх фальклорных і літаратурных афарызмаў з адзінкамі нацыянальных корпусаў фальклорных і літаратурных афарызмаў розных моў (рускай і іншых славянскіх, а таксама асобных германскіх, раманскіх, балтыйскіх, фіна-ўгорскіх, цюркскіх);

2) устанавіць, дыферэнцаваць і апісаць універсальныя і спецыфічныя ўласна моўныя уласцівасці і характарыстыкі (семантычныя, структурныя, стылістычныя, функцыянальныя) адзінак нацыянальнага корпуса беларускіх фальклорных і літаратурных афарызмаў у межах іх сінхранічнага і дыяхранічнага параўнання з адзінкамі нацыянальных корпусаў фальклорных і літаратурных афарызмаў розных моў (рускай і іншых славянскіх, а таксама асобных германскіх, раманскіх, балтыйскіх, фіна-ўгорскіх, цюркскіх);

3) устанавіць, дыферэнцаваць і апісаць універсальныя і спецыфічныя лінгвакагнітыўныя уласцівасці і характарыстыкі (рэпрэзентацыя адносна да рэчаіснасці, катэгарызацыя і канцэптуалізацыя свету, спосабы абгульнення эмпірычных і тэарэтычных ведаў) адзінак нацыянальнага

корпуса беларускіх фальклорных і літаратурных афарызмаў у межах іх сінхранічнага і дыяхранічнага параўнання з адзінкамі нацыянальных корпусаў фальклорных і літаратурных афарызмаў розных моў (рускай і іншых славянскіх, а таксама асобных германскіх, раманскіх, балтыйскіх, фіна-ўгорскіх, цюркскіх);

4) устанавіць, дыферэнцаваць і апісаць універсальныя і спецыфічныя лінгвакультурныя ўласцівасці і характарыстыкі (вербалізацыя культурных кодаў, вынікі культурнага трансферу, праявы акультурацыі і культурнай асіміляцыі) адзінак нацыянальнага корпуса беларускіх фальклорных і літаратурных афарызмаў у межах іх сінхранічнага і дыяхранічнага параўнання з адзінкамі нацыянальных корпусаў фальклорных і літаратурных афарызмаў розных моў (рускай і іншых славянскіх, а таксама асобных германскіх, раманскіх, балтыйскіх, фіна-ўгорскіх, цюркскіх);

5) устанавіць, дыферэнцаваць і апісаць універсальныя і спецыфічныя лінгвааксіялагічныя ўласцівасці і характарыстыкі (рэпрэзентацыя аксіялагічнай карціны свету, традыцыйных, гістарычных, сацыяльных, культурных, духоўных каштоўнасцей беларускага народа ў праекцыі на асобу і дзяржаву) адзінак нацыянальнага корпуса беларускіх фальклорных і літаратурных афарызмаў у межах іх сінхранічнага і дыяхранічнага параўнання з адзінкамі нацыянальных корпусаў фальклорных і літаратурных афарызмаў розных моў (рускай і іншых славянскіх, а таксама асобных германскіх, раманскіх, балтыйскіх, фіна-ўгорскіх, цюркскіх);

6) вызначыць, параметрызаваць і абагульніць у выглядзе лінгвістычнай базы дадзеных для ўнутраных і знешніх карыстальнікаў (пераклад, лексікаграфічнае мадэляванне) корпус беларускіх фальклорных і літаратурных афарызмаў, унікальных па моўных, лінгвакагнітыўных, лінгвакультурных, лінгвааксіялагічных характарыстык (на фоне іншых моў і культур), распрацаваць рэкамендацыі для яго практычнага выкарыстання ў сферах адукацыі, культуры, інфармацыі, ідэялогіі ў мэтах забяспячэння нацыянальна-культурнай бяспекі беларускай дзяржаўнасці.

Такім чынам, вызначэнне і рознааспектнае апісанне ўнікальных фальклорных і літаратурных афарыстычных адзінак беларускай мовы, у якіх адлюстраваны комплекс гістарычна, традыцыйна, сацыякультурна і духоўна дэтэрмінаваных катэгорый ментальнасці беларускага народа, з'яўляецца актуальнай праблемай сучаснага беларускага мовазнаўства. Вырашыць гэту праблему магчыма толькі шляхам супастаўляльнага, лінгвакагнітыўнага, лінгвакультуралагічнага, лінгвааксіялагічнага даследавання беларускіх фальклорных і літаратурных афарызмаў у адносінах да іншых моў і лінгвакультур.

## Спіс літаратуры

1. Гаўрош, Н. В. Афарыстычныя выслоўі беларускіх пісьменнікаў / Н. В. Гаўрош, Н. М. Нямковіч. – Мінск : Вышэйшая школа, 2012. – 638 с.
2. Дзядова, А. С. Чалавек у лостэрку беларускай фразеалогіі і парэміялогіі / А. С. Дзядова. – Віцебск : ВДУ імя П. М. Машэрава, 2013. – 162 с.
3. Іваноў, Я. Я. Афарызмы ў мове і мова афарызмаў (аспекты тэорыі афарыстыкі) / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2024. – 296 с.
4. Іваноў, Я. Я. Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. – Іваноў, Я. Я. Праблемы лінгвістычнага вывучэння афарызма / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : Брама, 2003. – 194 с.
5. Іваноў, Я. Я. Дыферэнцыяльныя прыметы афарызма / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : Брама, 2004. – 160 с.
6. Іваноў, Я. Я. Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. – 208 с.
7. Іваноў, Я. Я. Афарызмы ў мове і мова афарызмаў (аспекты тэорыі афарыстыкі) / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2024. – 296 с.
8. Петрушэўская, Ю. А. Моўная спецыфічнасць і нацыянальная адметнасць прыказак беларускай мовы / Ю. А. Петрушэўская. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2021. – 220 с.
9. Петрушэўская, Ю. А. Універсальны і інтэрнацыянальны кампаненты ў парэміялагічным складзе беларускай мовы / Ю. А. Петрушэўская. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2020. – 316 с.
10. Belarussisches-Deutsch paremiologisches Wörterbuch / Я. Я. Іваноў, Н. К. Раманава. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2006. – 108 с.